

врожайності плодкових дерев. Результати удобрення підтвердили припущення фахівців: найбільший урожай дали дерева, під які було внесено томасов шлак, найменший – ті, що удобрювались чилійської селітрою. Вона зумовила збільшення приросту і зміну забарвлення листя на більш інтенсивне. Введення даних дослідів, проведених земськими фахівцями, в приватні господарства центрального Криму забезпечувало стабільні високі врожаї, збереження і підвищення якості ґрунтів, що було пріоритетом роботи власника у галузі сільського господарства.

У 1912 р. крім саду Такопуло дослідження проводилися в долині р. Альми, в саду М.К Гуналі, вздовж русла р. Бельбек при с. Кучук-Сюрень у господарстві С.Л. Тржеціак, а також вздовж русла р. Булганак у винограднику маєтку Кояш Ф.Ф. Шнейдера. З власних досліджень автора відомо, що за результатами дослідів М.М. Клепінін встановив ефективність внесення фосфорних добрив та доцільність їх використання у господарстві.

Паралельно з дослідними ділянками, описаними вище, організовується садовий розплідник в Арабатській агрономічній ділянці. Створення його відноситься до 17–19 листопада 1911 р. Розплідник на зазначеній території було закладено, але відомості про його подальшу діяльність відсутні.

Таким чином, в першому-другому десятиліттях ХХ ст. починають створюватися обласні станції в Харкові, Катеринославі, Одесі. Таврійська ж губернія у розвитку дослідної справи визнавалася відсталою з-за відсутності достатньої кількості державних наукових дослідних установ. Ініціатива виходила тільки від приватних осіб (Шушак Д.І. (1903), Лемпорт С.А. (1908)).

ДОСЛІДНА СПРАВА ПО КУЛЬТУРІ БОЛІТ І ЛУКІВНИЦТВУ кінець ХІХ ст. – початку ХХ ст.: ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ АСПЕКТ Милостян Ю.Г.

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН (м. Київ)

Питання торфоболотних ґрунтів і їх використання для сільськогосподарських цілей свої витоки ведуть від ІХ ст. і особливо активізувались із будівництвом м. Києва. Більш-менш стійка державна зацікавленість у цих процесах розпочалася на початку ХІХ ст. і особливо після реформи 1861 р. та появи у 1864 р. у 33 губерніях Європейської Росії земств. Саме вони виступили для місцевих територіальних громад тим генеруючим початком не просто покращення власного добробуту, а й пошуку елементарних засобів підняття продуктивності полів та ферм для зростаючого швидкими темпами по чисельності населення. Практично вичерпавши можливості польового травосіяння для забезпечення тваринництва на початку 80-х рр. ХІХ ст. вже у 90-х рр. ХІХ ст. почали активно говорити про потенціал лугової культури за рахунок необхідних і своєчасних заходів, в цілях використання значних болотних просторів країни. На початковому етапі Департамент землеробства, створений у 1894 р., Міністерства землеробства і державних

маєтностей провів величезну підготовчу роботу серед населення шляхом безоплатного розповсюдження насіння кормових трав, насамперед, малопоширених, але які добре зарекомендували себе у світі для цих цілей. З прийняттям 12 квітня 1899 р. спеціального закону Департамент землеробства розпочав створювати так звану місцеву агентуру (уповноважених і спеціалістів), що почали відповідати за популяризацію всіх заходів насамперед через пробні і показові посіви кормових культур в регіонах. Справа отримала подальший розвиток, коли Департамент землеробства почав фінансувати такого типу роботи через земства і сільськогосподарські товариства. З 1903 р. на цілі витрачалось по 40000 руб. щорічно, а ще 25000 руб. виділялось на купівлю і розсилку насіння кормових трав. Певна системність розвитку комплексу відповідних заходів в країні і насамперед щодо фінансування перших спеціальних дослідів припадає на 1904 р., коли було введено посади інструкторів по луківництву і розпочались перші дослідження лук у геоботанічному відношенні. Починаючи з 1908 р. Департамент землеробства проводить не тільки заходи по культурі боліт, а й готовить за кордоном відповідних фахівців. Пріоритет віддавався випускникам аграрних вузів та природничих відділень класичних університетів. Серед них були П.В. Спесивцев та Д.О. Джовані, що згодом відіграли значну організаційну роль у становленні та розгортанні галузевого дослідництва протягом першої чверті минулого століття на українських землях.

Перший загальнодержавний план організаційних заходів із значним збільшенням бюджетного фінансування був прийнятий Департаментом землеробства у 1909 р. Він вирішував три головні питання:

- 1) створення нових лук і пасовищ за рахунок земель із під куштів і боліт;
- 2) подальший розвиток культури кормових рослин;
- 3) підняття врожайності лук.

На їх реалізацію Департамент землеробства своїм листом № 12303 від 9 квітня 1910 р. та № 16976 від 1911 р. звернувся до земств і суспільних організацій з проханням надіслати власні пропозиції з прийняття єдиного узагальнюючого плану заходів по розвитку культури кормових рослин. Після їх узагальнення виявилось, що всі заходи діляться на дві групи, а саме: роботи з дослідження і вивчення місцевості кормової площі у природньому стані, а також вивчення і розробка способів її покращення та заходи, що направлені в інтересах масового розповсюдження в господарствах культури кормових рослин. Також було встановлено, що відповідних знань, пристосованих до місцевих умов, за виключенням окремих районів північної і західної нечорноземної полоси країни, практично не існує. Тому постала необхідність в облаштуванні спеціальних дослідних станцій. Саме на них покладалось вивчення прийомів і способів використання боліт та розробка заходів по культурі боліт і луківництву. Після відпрацювання всього комплексу агротехнічних заходів через показові і опорні пункти шляхом відповідних демонстрацій планувалось встановити взаємозв'язок між діяльністю дослідних

установ і місцевим населенням.

Першою такою інституцією стала Балтійська дослідна станція по культурі боліт заснована у 1910 р. Балтійським товариством заохочення культури боліт за матеріальної підтримки Департаменту землеробства. Її директором став Г.Ф. фон-Фегезак, що отримав спеціальну освіту і практичні навички в Швеції. На початковому етапі своєї наукової діяльності всі ґрунтові хімічні аналізи проводились у цій країні в лабораторії Дослідної станції по культурі боліт у Йончепензі (Jönköping). Головними завданнями програми досліджень передбачалось комбіноване розведення різних сортів кормових рослин, а також вивчення різних типів меліорації із внесенням різної кількості мінеральних добрив при культурі різних рослин. На це Департамент землеробства виділив спочатку 11589 руб. (з них 4663 руб. на заробітну платню), а потім щорічно по 4000 руб. із доповненням одноразово 17000 руб.

Більш широкою стала програма наукових досліджень знаменитої Мінської болотної дослідної станції, що розпочала свою діяльність з 1 липня 1910 р., коли її очолив магістр ботаніки О.Ф. Флеров. Всі десять пунктів програми увібрали в себе все найкраще, що вже відпрацювала світова наукова практика з питань культури боліт. Враховуючи широту спектру досліджень станції Болотна комісія Мінського губернського земства у березні 1912 р. створила в її організаційній структурі болотне дослідне господарство «Лахва», отримавши на початковому етапі субсидію на рівні 10750 руб. З 1913 р. станція на своє утримання одержувала 20577руб.

Наступного року завдяки насамперед місцевому спеціалісту по культурі боліт барону Г.В. Розену розпочало діяльність Новгородське болотне дослідне поле. Хоча ініціатива його мати йде від чергової сесії губернського земського зібрання 1909 р., на якій було затверджено шість пунктів головних завдань і п'ять блоків програми:

- 1) осушка боліт;
- 2) окремі прийоми і роботи по культурі боліт;
- 3) різні методи по культивування боліт;
- 4) різні способи використання болотних ґрунтів;
- 5) роль торфу у якості підстилки і добрива.

На що було отримано від Департаменту землеробства одноразових 25000 руб. та по 6800 руб. щорічних.

На українських землях першою інституцією з вивчення культури боліт і луківництву стало Волинське болотне дослідне господарство. Ідея його появи виникла в губернії у 1912 р. Кошти Департамент землеробства (одноразові – 7034 руб. та утримання – 1500 руб.) виділив у 1913 р. Агрономічне бюро при Волинській губернській управі затвердило робочу програму з вивчення наступних питань:

- 1) осушка боліт;
- 2) методи культури боліт;
- 3) вивчення різних способів обробітку боліт для сільськогосподарської культури і організації випробування машин і знарядь;

- 4) системи господарювання на осушених болотах;
- 5) вивчення способів боротьби із бур'янами на болотах;
- 6) удобрення боліт;
- 7) технічне використання боліт.

Таким чином, завдячуючи продуманій системі державної підтримки, а також поетапному плану робіт через заходи популяризації та підготовку відповідних фахівців за досить короткий термін в країні вдалося створити постійно діючу мережу дослідних установ, що забезпечувала організаційно повноцінне запровадження культури боліт з урахуванням місцевих природних особливостей. Також за рахунок відпрацьованих і погоджених через відділ земельних покращень Департаменту землеробства наукових програм досліджень всіх типів тогочасних дослідницьких інституцій у вигляді як болотних станцій так полів, а також господарств вдалося теоретично і практично забезпечити суттєвий підйом продуктивності лук та відпрацювати технологічні елементи культури боліт.

ВНЕСОК ВІТЧИЗНЯНИХ ВЧЕНИХ У СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ДОСЛІДНОЇ СПРАВИ У ЗЕМЛЕРОБСТВІ УКРАЇНИ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ ст.

Муска М.С.

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН (м. Київ)

Одним з творців та генераторів ідей, які словом і справою прославляли нашу країну, є видатний вчений-агробіолог, державний діяч та один з дієвих організаторів академічної науки в Україні – професор Соломон Львович Франкфурт (1866–1954). Його напрацювання, розпочаті ще на початку ХХ ст., успішно розвивають, удосконалюють та застосовують на благо нашої країни й нині. Високе визнання як вчений і організатор галузевої науки в Російській імперії та за її межами С.Л. Франкфурт отримав у 1901 р., очоливши агрохімічну лабораторію Південноросійського товариства заохочення землеробства і сільської промисловості, що розпочала свою роботу у 1898 р. під керівництвом професора П.Р. Сльозкіна (1862–1927).

Від імені київської агрохімічної лабораторії, як однієї з найкращих за технічним оснащенням та результатами діяльності, С.Л. Франкфурт неодноразово представляв Російську імперію на різних міжнародних наукових форумах. Згодом на основі Центральної агрохімічної лабораторії шляхом реорганізації створено нинішній Національний науковий центр «Інститут землеробства НААН», вчені якого продовжили та розширили напрацювання і здобутки професора С.Л. Франкфурта для розвитку високопродуктивного вітчизняного землеробства.

У 1920-х рр. науковцями Інституту всебічно досліджено ґрунтовий покрив країни, складено ґрунтові та агрохімічні карти, розроблено ефективні заходи хімічної меліорації ґрунтів та боротьби з ерозією ґрунтів: визначено